

Milena Hübschmannová (1933–2005)

Významná česká romistka, docentka Milena Hübschmannová, zemřela dne 8. září 2005 při své cestě do jižní Afriky na následky vážné dopravní nehody ve městě Kameeldrift severně od Pretorie. Bylo jí 72 let.

O její životní pouti a díle by bylo třeba říci mnohem víc, ale uvedme alespoň hlavní skutečnosti a připomeňme si zároveň její práci v Sociologickém ústavu v letech 1968 až 1975.

Narodila se 10. června 1933 v Praze. Zde vyrostla a vystudovala na Filologické fakultě Univerzity Karlovy hindštinu, urdštinu a bengálštinu. Už od mládí jí byla blízká indická kultura a jazyky – a to stálo u počátků jejího zájmu o romštinu, o poznání Romů. Romštinu – romani čhib se začala učit od Romů sama už jako studentka, na fakultě pak v úzkém kroužku nás prvních začínajících nadšených badatelů (Mileny jako lingvistky a mně jako studentky etnografie) od Jiřího Lípy (jeho první publikací o romském jazyku byla pak *Příručka cikánštiny*, vydaná v SPN Praha v roce 1963).

Hluboký zájem o romský jazyk byl u Mileny Hübschmannové od roku 1953 spjatý s postupným poznáváním kultury a života Romů v tehdejší Československu. Nejvíce však jezdila na Slovensko, v podtatranské romské osadě Rakúsy strávila mezi Romy téměř rok – jako učitelka mateřské školy, aby co nejvíce pochopila jejich život. Své poznatky pak zpracovala i do své diplomní práce.

V té době – v první polovině padesátých let, ale ani později – nebyla tato cesta vůbec lehká. O Romech nebylo nic známo, odborná literatura téměř neexistovala. Hlavně však je tehdejší komunistická společnost považovala jen za „zaostalé obyvatelstvo cikánského původu“, které je třeba důrazně asimilovat, „přizpůsobit“ většinové společnosti. To bylo realizováno od konce 50. let – zákonem č. 74/58 Sb., o trvalém usídlení kočujících a polokočujících osob, násilným usazením olašských Romů a soupisem „kočujících a polokočujících osob“ v únoru 1959, tlakem na romský jazyk, tradice a hodnoty, neuznáním etnické specifiky Romů. Milena Hübschmannová navzdory této společenské atmosféře chodila mezi Romy, kteří ji přijali, zapisovala jejich pohádky, písně a vyprávění, poznávala jejich jazyk (tehdy ještě nespisovný), život a kulturu. Postupně se rodila romistika, ale podmínky našich badatelských začátků byly před těmi neuvěřitelnými padesáti lety, ale i později, velmi těžké.

Po skončení studií na fakultě v roce 1957 pracovala řadu let v Československém rozhlasu v Praze, kde měla možnost při své redaktorské práci nahrávat v terénu mezi Romy jejich vyprávění, pohádky a písně. Krátce působila i v Orientálním ústavu Akademie věd.

V červnu roku 1968 byla přijata (spolu se mnou) do tehdejšího Sociologického ústavu ČSAV v Praze, na základě konkurzu, vypsaného v důsledku tehdejšího celospolečenského uvolnění tzv. Pražského jara. V rámci národnostního oddělení byla

dočasně ustavena odborná skupina pro výzkum „Cikánů“, jejímž vedením byl však pověřen filozof doc. Karel Kára. Naše výzkumná práce začala slibně, ale podmínky pro ni se po srpnových událostech zhoršily. Následně tzv. normalizační období zvláště na počátku 70. let znovu omezilo publikování pravdivých skutečností a naše bádání bylo podřízeno ideologickým tlakům. Zvláště téma Cikánů (Romů) a s nimi spojených případných společenských problémů nebylo oficiálními místy příliš vítáno, protože výsledky bádání by mohly narušit „obraz socialistické společnosti“ – údajně bez těchto problémů a etnických odlišností lidí. Obě jsme se přesto snažily shromáždit nové poznatky na základě vědeckých terénních výzkumů, a dokazovat tak uznání Romů jako etnické skupiny s vlastním jazykem a kulturou, za níž tehdy ještě ani nebyli považováni. V rámci ústavu jsme pak založily i mezioborový tým a získávaly další kolegy ke spolupráci v ostatních oborech – v historii a demografii, nejen tedy v sociologii, lingvistice a etnografii. Z historiků to byli kupř. Vlasta Kladivová a romský historik Bartoloměj Daniel, z demografů Vladimír Srb, ředitel Institutu demografie, dále antropolog Jaroslav Suchý, lingvista Jiří Lípa, politolog a tehdejší předseda Svazu Cikánů-Romů Miroslav Holomek, psycholog František Olejár a někteří další. V Sociologickém ústavu s námi v této pozdější etapě kromě pracovníků národnostního oddělení spolupracovala řada dalších kolegů – Michal Illner, Jan Řehák, Ivan Gabal a Jiří Voženílek, zejména pomocí v metodologii. Činnost romistické skupiny v ústavu byla však bohužel v roce 1975 ukončena a její pokračování znemožněno.

Výsledkem naší tehdejší práce v rámci Sociologického ústavu – později Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV v Praze – jsou dvě interní publikace této skupiny, uváděné pod kolektivem autorů: Kára, Karel – Davidová, Eva – Hübschmannová, Milena – Kozel, Jaroslav: *Ke společenské problematice Cikánů v ČSSR*, Praha, ÚFS ČSAV 1975, a *Cikáni v ČSSR v procesu společenské integrace*, Praha, ÚFS ČSAV 1976 (593 stran, 2 díly).

V obou publikacích je shromážďeno mnoho cenných materiálů nejen na základě našich předchozích znalostí, ale i poznatků nových, získaných terénními výzkumy romského etnika v českých zemích i na Slovensku v letech 1969–1975, v době působení v Sociologickém ústavu. Za podstatou této práce, uvedené v hlavních kapitolách obou publikací (kromě úvodu a závěru, které jsou poplatné době, a které napsali Karel Kára a Jaroslav Kozel), si obě autorky stojí. I proto jsou tyto knihy (vydané však jen interně) stále vyhledávány studenty a badateli v knihovně Sociologického ústavu.

Milena Hübschmannová musela tedy v roce 1975 ze Sociologického ústavu odejít. Byla proto v letech 1976 – 1989 bez stálého odborného zaměstnání, ale vyučovala dále externě romštinu na Jazykové škole v Praze a sama pracovala dál.

Její zásluhou začala už tehdy vznikat a rozvíjet se romská literatura, vyhledávala a podněcovala k psaní poezie i prózy v romštině postupně celou řadu romských osobností. Vznik romské literatury a postupné uznání romštiny jakožto právoplatného novoindeckého jazyka, dnes už spisovného, je jednou z jejích hlavních zásluh.

Až v devadesátých letech mohla Hübschmannová plně realizovat své představy a celoživotní sny. V roce 1991 založila v rámci Indologického ústavu Filozofické

fakulty UK v Praze seminář romistiky, kde se potom v roce 2000 habilitovala a který vedla až do své smrti. Díky jí byla romistika tak poprvé u nás ustavena jako univerzitní obor (až poté vznikly další katedry či oddělení romštiny – na Univerzitě Konstantina Filozofa v Nitře a Spišské Nové Vsi, v Lučenci, romistika či sociální práce s etniky a Romy se přednáší i na Západočeské univerzitě v Plzni, na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, na Univerzitě Palackého v Olomouci, na Univerzitě JEP v Ústí nad Labem i Univerzitě v Pardubicích). Z jejích studentů působí již někteří jako romisté či překladatelé romštiny. Mezi její nejbližší spolupracovníky patřila Hana Šebková. Spolu s ní a s Annou Žigovou zpracovala Hübschmannová u nás první *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník* (v roce 1991 vyšlo jeho 1. vydání v SPN v Praze, v roce 1998 pak 2. vydání v nakladatelství Fortuna). Je to slovník u nás nejpočetnější a nejvíce používané jazykové skupiny slovenských Romů, kteří přišli po druhé světové válce ze Slovenska do Čech a na Moravu, kde se usadili a dosud žijí. V roce 1994 založila odborný časopis – sborník romistických studií *Romano džaniben*, který vychází dodnes.

Bibliografie Mileny Hübschmannové je velmi rozsáhlá. Zmiňme zde alespoň některé z jejích publikovaných prací.

Z monografií je kromě zmíněného slovníku významná její kniha *Šaj pes dova-keras – Můžeme se domluvit*, vydaná na Univerzitě Palackého v Olomouci v roce 1993 a znovu v roce 1995, dále *Základy romštiny* (vydané již roku 1974 v Praze, Academia) či *Romské pohádky* (1. vydání v Praze, Odeon 1973 a 2. vydání v Praze, Fortuna 1999).

Z odborných článků jmenujme kupř. ty, které byly publikovány v *Sociologickém časopise*: „Co je tzv. cikánská otázka?“ (What is the so-called Gypsy problem), *Sociologický časopis* 1970, 6 (2): 105–120, „Základní díla romistické literatury“, *Sociologický časopis* 1972, 8 (5): 553–559, dále interní studie *Abstrakta odborné literatury o Cikánech v ČSSR (1955–1972)*, Praha, ÚFS ČSAV 1974, a v roce 1970 v *Sociologickém časopise* vydaná studie „Etnikum a komunikace“, ve spolupráci s Janem Řehákem (6 (6): 548–559).

Z pozdějších publikací je významný její podíl kupř. na kolektivní práci – publikaci Eva Davidová – Milena Hübschmannová – Petr Stojka (Karel Holub (ed.)) *Dural me avilem. Avri kidine le vlašika djila – Z dálky jsem přišel. Výbor z olašské písňové poezie*, Praha, Ars Bohemica 2000.

Zasloužila se také o prezentaci výtvarného díla Rudolfa Dzurky: *Ich bin wieder Mensch geworden*, vyd. v Leipzig 1990, a Eleny Lackové – první romské spisovatelky: Elena Lacková – Milena Hübschmannová, *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, Praha, Triáda 1997, vydané pak v anglickém překladu (*A False Dawn: My Life as a Gypsy Woman in Slovakia*, University of Hertfordshire Press 2000) a dalších. Svými odbornými kapitolami významně přispěla do řady dalších publikací, kupř. do kolektivního díla *Černobílý život – The Life in Black and White*, Praha, Gallery 2000, a mnoha dalších.

Překládala z hindštiny, bengálštiny a zejména z romštiny a do romštiny.

Byla členkou mezinárodní lingvistické skupiny při Centre des Etudes Tsiganes v Paříži, spolupracovala s řadou institucí, s lingvisty a romisty v Rakousku, Velké Británii, Nizozemsku, v USA i mnoha dalšími u nás i v zahraničí.

Za svou činnost byla několikrát vyznamenána: v roce 1994 jí byla udělena Chartou 77 cena Františka Kriegla, v roce 2000 dostala děkovnou plaketu na V. pražském kongresu Mezinárodní romské unie (IRU) v Praze. V roce 2002 jí byla udělena prezidentem republiky Václavem Havlem medaile za zásluhy III. stupně a o rok později pak získala medaili za zásluhy 1. stupně od Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR za významný podíl na uchování a rozvoji romského jazyka a romské kultury.

V Mileně Hübschmannové odešla tak nejen významná vědecká osobnost v oboru romistiky, českého i mezinárodního rozměru, ale i člověk, který tomuto tématu, poznání i soužití mezi lidmi různých etnik zasvětil celý život.

Navíc i ona výrazně přispěla k aktivitám Sociologického ústavu Akademie věd na sklonku 60. let a v první polovině let sedmdesátých.

Eva Davidová